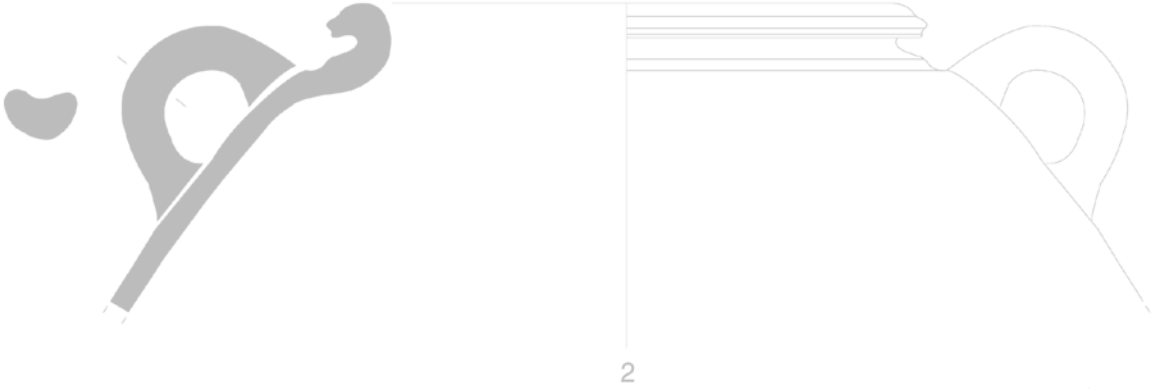

1

2

3

4

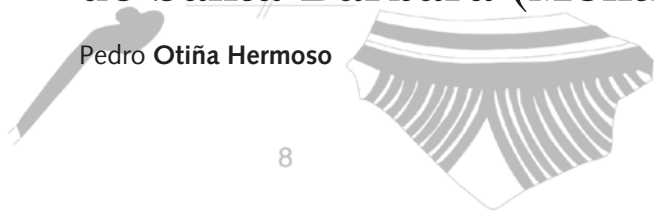
5

6

El jaciment protohistòric del Pla de Santa Bàrbara (Montblanc)

Pedro Otiña Hermoso

8

7

● El jaciment protohistòric del Pla ● de Santa Bàrbara (Montblanc)

● Pedro Otiña Hermoso

● Arqueòleg

● Apartat de correus 448. 43840, Salou

El jaciment protohistòric del Pla de Santa Bàrbara¹ es localitza al nucli urbà de Montblanc, en una petita elevació d'escassament 350 metres d'altura sobre el nivell del mar, al nord-oest del nucli urbà, on s'instal·là el primitiu castell de la vila al segle XII. Es tracta d'una elevació situada en un punt estratègic, que domina visualment una ampli terreny de fèrtils camps, vies de comunicació entre la costa i les terres de Lleida, així com el riu Francolí, important element dinamitzador agrari de la zona juntament amb altres cursos fluvials (fig. 1).

Història de la investigació

Les primeres notícies referents a la troballa de materials arqueològics d'època ibèrica al turó de Santa Bàrbara daten dels anys trenta del segle XX. Sembla que l'any 1933 o 1934 es realitzaren uns sondejos arqueològics per part de membres del Museu de Reus (Vilaseca, 1968: 352). A partir dels anys quaranta es comença a recuperar una bona quantitat de materials arqueològics en superfície. Aquest material fou entregat al Museu Arxiu de la Conca de Barberà (Ramón, 1992: 117; Espelt, 1985: 40). Entre les troballes d'aquest període destaquen les ceràmiques ibèriques, moltes de les quals decorades, i les ceràmiques de vernís negre (Ramón, 1992). L'any 1971 s'inicia una intervenció arqueològica que es prolongarà fins a l'any 1973 sota direcció de Maties Solé, director del Museu Arxiu de la Conca de Barberà, i Pedro Manuel Berges Soriano, aleshores director del Museu Arqueològic Provincial de Tarragona i delegat provincial d'excavacions arqueològiques. En aquesta fase d'intervencions arqueològiques es realitzaren les troballes més significatives a nivell ceràmic i a nivell estructural, ja que es documentaren fins a tres àmbits que compartien parets mitjanes entre elles. Posteriorment, l'any 1982

¹ Aquest article és un extracte d'un treball més ampli que es troba en procés d'elaboració gràcies a una beca de la Diputació de Tarragona. Així mateix, volem agrair a Maties Solé, director del Museu Arxiu de la Conca de Barberà, totes les facilitats, observacions i col·laboració en el moment de la consulta dels materials arqueològics del jaciment del Pla de Santa Bàrbara, així com d'altres jaciments de la comarca.

Figura 1. Vista general del Pla de Santa Bàrbara l'any 1982 (foto: Arxiu Museu de la Conca de Barberà).

Figura 2. Vista d'un dels fons de cabana en procés d'excavació (foto: Arxiu Museu de la Conca de Barberà).

es va dur a terme una nova intervenció arqueològica sota direcció del Dr. Joan-Ferran Cabestany. Aquesta intervenció se centrà en l'estudi de les restes medievals i es documentaren, igualment, alguns indicis de l'ocupació ibèrica del turó. L'any 1985 es desenvolupà una altra intervenció arqueològica sota direcció de Maite Miró, amb motiu de la remodelació i adequació de l'entorn del Pla. Els resultats d'aquesta fase d'intervenció consistiren, pel que fa al període protohistòric, en un abocador datat entre els segles III i II aC, així com la troballa de restes ceràmiques que es poden datar a la primera edat del ferro.

Les estructures arqueològiques

Com ja s'ha indicat, les estructures arquitectòniques més significatives del jaciment protohistòric del Pla de Santa Bàrbara es documentaren a les campanyes d'intervenció arqueològica que es desenvoluparen a la dècada dels anys setanta del segle XX. El primer conjunt d'estructures sobre el qual volem cridar l'atenció el formen tres fons de cabanes de planta circular localitzats al vessant nord-oest del cim del Pla. Dos d'aquest fons de cabanes presenten un diàmetre de 2 metres aproximadament, mentre que la tercera presenta un diàmetre de 2,5 metres aproximadament. Totes tres estructures es troben construïdes reaprofitant retalls a la roca natural generats d'una manera antròpica (fig. 2).

El segon conjunt d'estructures el formen tres àmbits de planta quadrangular, que comparteixen parets mitjaneres i que es localitzen al vessant nord-est del turó. Sembla que la paret de tancament posterior de tots tres àmbits és la mateixa roca natural que va ser retallada amb l'objectiu de generar una terrassa artificial per tal de guanyar espai i estructurar d'aquesta manera l'espai d'una manera més òptima. Aquest fenomen constructiu no és exclusió del jaciment que aquí ens ocupa, ja que és força freqüent als jaciments ibèrics de l'àrea laietana, com per exemple el turó de les Maleses de Montcada i Reixac (Vallès Occidental), on es detectaren una sèrie d'àmbits a la part més alta del turó que utilitzaren la roca natural per tal de generar espai d'ús domèstic (Durán et al., 2002). Les parets conservades estaven fetes amb pedres de la regió, sense escairar i lligades, com és habitual en aquests jaciments, únicament amb fang. L'alçària conservada no sobrepassava el mig metre. L'espai útil interior és difícil de precisar atesa la seva conservació, però podem indicar que dos dels tres àmbits presentaven una llargada de 4,5 metres per un ample aproximat de 2,5 metres, de manera que es generava un espai útil interior d'aproximadament 11,25 m². El tercer àmbit sembla que és més gran i assoleix gairebé els 6,5 metres d'ample per 2,5 metres de llarg. L'espai útil en funció d'aquestes dades ascendeix a 16,25 m². Els paviments d'aquests àmbits eren de terra de color vermell fortament compactada al damunt dels quals hi havien llars de foc, situades aproximadament al centre de l'àmbit (fig. 3).

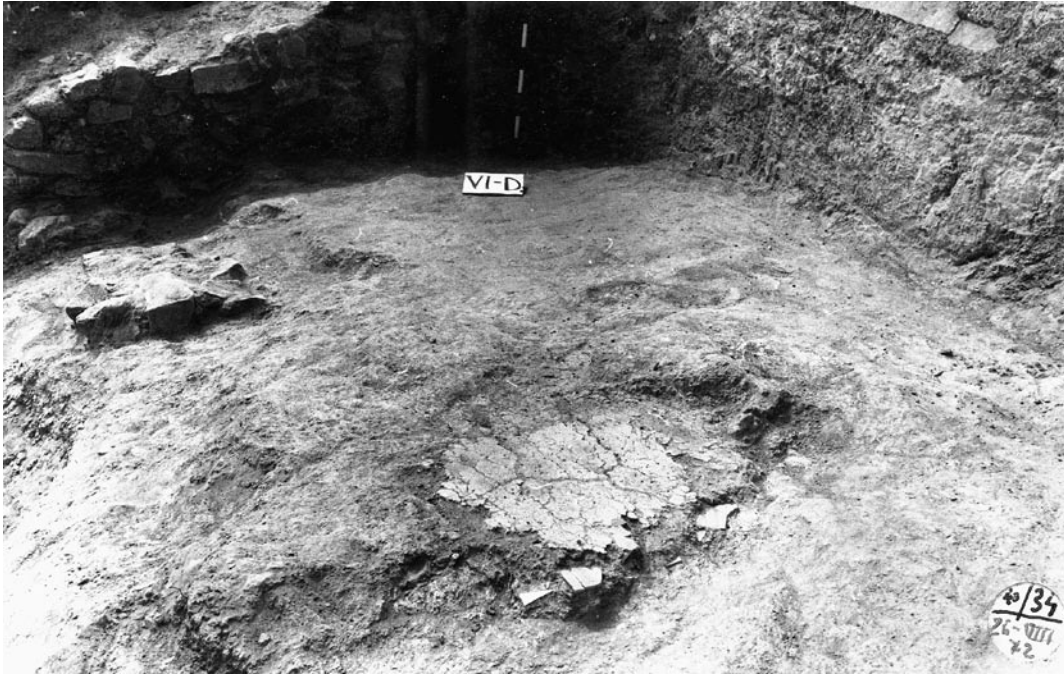

Figura 3. Vista d'un dels àmbits excavats als anys setanta amb una llar de foc sobre el paviment (foto: Arxiu Museu de la Conca de Barberà).

Materials ceràmics

Les troballes ceràmiques d'època protohistòrica al cim del Pla de Santa Bàrbara i a les seves rodalies han estat constants durant tot el segle XX. En primer terme, i com a materials més antics, volem destacar una col·lecció de ceràmiques confeccionades a mà que es caracteritzen per presentar perfils en forma d'essa, amb l'argila escassament depurada i amb les superfícies escassament treballades. Les formes queden reduïdes bàsicament a olles, amb els fons generalment plans, tapadores i petits recipients. Les decoracions, quan hi són, consisteixen en bandes de fang decorades amb digitacions o impressions. Pensem que aquest grup de materials els podem datar dins de la primera edat del ferro.

Però el conjunt majoritari, com és lògic, el formen els recipients de tècnica ibèrica realitzats a torn. Les formes són força variades i en general semblen predominar els recipients de grans dimensions per sobre dels de petit diàmetre. Les

àmfores constitueixen un dels grups més nombrosos i se'n documenten una gran varietat de vores. Les grans gerres amb la vora en forma zoomorfa, popularment coneguts com "coll de cigne", són igualment abundants. Una tercera forma àmpliament documentada i amb una gran importància, ja que és un agent cronològic força clar, és el *kalathos*. El conjunt de *kalathos* localitzats al Pla de Santa Bàrbara ens marquen una gran varietat de diàmetres i mides amb una gran homogeneïtat pel que fa a les pastes; fet que ens fa pensar que gairebé totes les peces procedeixen d'un mateix centre productor: en general presenten una pasta d'una gran qualitat, dura, amb un elevat grau de depuració i una cocció perfecta. La decoració pictòrica es presenta en un color vermell vinós.

Una segona classe ceràmica documentada al jaciment del Pla de Santa Bàrbara són les ceràmiques realitzades a mà. La seva presència, percentualment respecte a la classe anteriorment comentada, és força minoritària. En general, la forma majoritària és l'olla. Aquesta es documenta amb la vora exvasada i el llavi arrodonit. Al coll, en el punt d'inflexió entre la vora i el cos del recipient, és freqüent trobar decoracions plàstiques consistents en cordons decorats amb digitacions o incisions verticals realitzades amb un punxó o element similar. També es documenten, tot i que d'una manera minoritària, les cassoles i les tapadores. Es tracta d'una producció orientada d'una manera exclusiva a ser utilitzada per cuinar.

Les ceràmiques d'importació es troben representades d'una manera considerable dins de l'important volum de materials existents. L'estudi d'aquest interessant conjunt de materials el va realitzar Ester Ramon (1992), la qual en primer terme destaca la presència d'una reduïda col·lecció de ceràmiques àtiques de vernís negre, entre les quals ha estat possible identificar les formes Lamb. 21, un parell de *kylix*, un *skyphos*, un *kylix-skypho* i un plat de peix de la forma Lamb. 23. D'entre les produccions itàliques, sobresurten un fons pertanyent al grup del Taller de les Petites Estampetes, un vas de la sèrie M-2621 i un altre del tipus M-2556. Entre les produccions occidentals podem destacar la presència de diversos recipients que podem relacionar amb la forma Lamb. 24b-25b, un vas de la forma M-2764 b1, un altre vas de la forma M-2762, diversos recipients relacionables amb la forma M-2764 i M-2642 i una vora de pàtera de la forma M-2253. El conjunt més abundant de les ceràmiques de vernís negre el formen les produccions itàliques d'origen campanià. En aquest sentit, podem destacar la presència dels vasos forma M-2154, M-2912 a1, M1122, Lamb. 33a o una pàtera de la sèrie 2234 de la tipologia establerta per Morel (1981).

Les àmfores d'importació es troben representades d'una manera testimonial. L'única producció documentada ha estat la punicoebusitana. La forma documentada es correspon amb una PE-24 (Ramón, 1991). Es tracta d'una forma que en origen imita els perfils de les àmfores conegudes com a grecoitàliques. Presenta un llavi amb secció triangular. El coll és cilíndric i les nanses es localitzen, generalment, uns 3 cm per sota de la vora. Té una capacitat aproximada de 30 litres i molt probablement transportava vi. La seva cronologia cal centrar-la cap a principis del segle II aC, i és molt possible la seva presència al mercat en contextos

de finals de segle III aC. Encara no ha estat precisat el moment en què es deixa de fabricar aquest recipient.

Per últim, volíem fer referència a la troballa d'una petita figura de terracota que sembla representar un animal de difícil identificació, però que en la nostra opinió podria tractar-se d'un èquid. De petites dimensions, presenta una argila força cuita i sembla haver-hi estat modelat a mà. Aquestes representacions plàstiques no són gaire abundants als jaciments ibèrics del Camp de Tarragona i, de fet, algunes de les troballes de coroplàstia de tradició ibèrica han estat documentades en jaciments d'època romanorepublicana (Ollé et al., 1998).

Consideracions finals

El jaciment protohistòric del Pla de Santa Bàrbara esdevé un important punt arqueològic per tal d'estudiar els contactes de la societat ibèrica ilergeta amb la cessenana. La seva ubicació, ja ressenyada en aquest treball, esdevé per si mateixa un punt d'unió entre totes dues regions i presenta una major influència, ara per ara, de l'àrea ilergeta, tal i com ho demostra la presència de ceràmica del tipus roig ilergeta.

En funció de les dades proporcionades pels materials ceràmics que hem pogut estudiar fins ara, el jaciment sembla tenir l'origen a la primera edat del ferro. Aquest moment històric, que encara es troba en un moment incipient del seu coneixement a les comarques del Camp de Tarragona, es podria documentar al Pla en forma d'hàbitat amb cabanes, tal i com es documentà a les intervencions dirigides per Maties Solé i Pedro Manuel Berges als anys setanta del segle XX. L'estat actual de recerca del jaciment del Pla de Santa Bàrbara ens permet associar algunes de les ceràmiques realitzades a mà als quadres on es documentaren els fons de cabana. Si es confirmés aquest extrem, estaríem davant d'una de les primeres ocupacions humanes a l'aire lliure conegudes, fins avui, a la comarca de la Conca de Barberà per un grup humà sedentari amb intenció d'explotar l'entorn immediat. A l'àrea del Camp de Tarragona, els jaciments datats a la primera edat del ferro són poc abundants: a l'Alt Camp tenim troballes en superfície al Mas de Fau² (Alcover)(Otiña, 2001); al Baix Camp, fragments documentats fora de context al Cavet de Cambrils,³ i a la comarca del Tarragonès, tenim el poblat de l'Era del Castell (el Catllar), on es documentà un assentament complex amb construccions en pedra i un cert volum d'importacions d'origen fenici (Molera et al., 2000).

² Es tracta d'un fragment de vora d'àmfora fenícia.

³ Fragments sense forma d'àmfora fenícia.

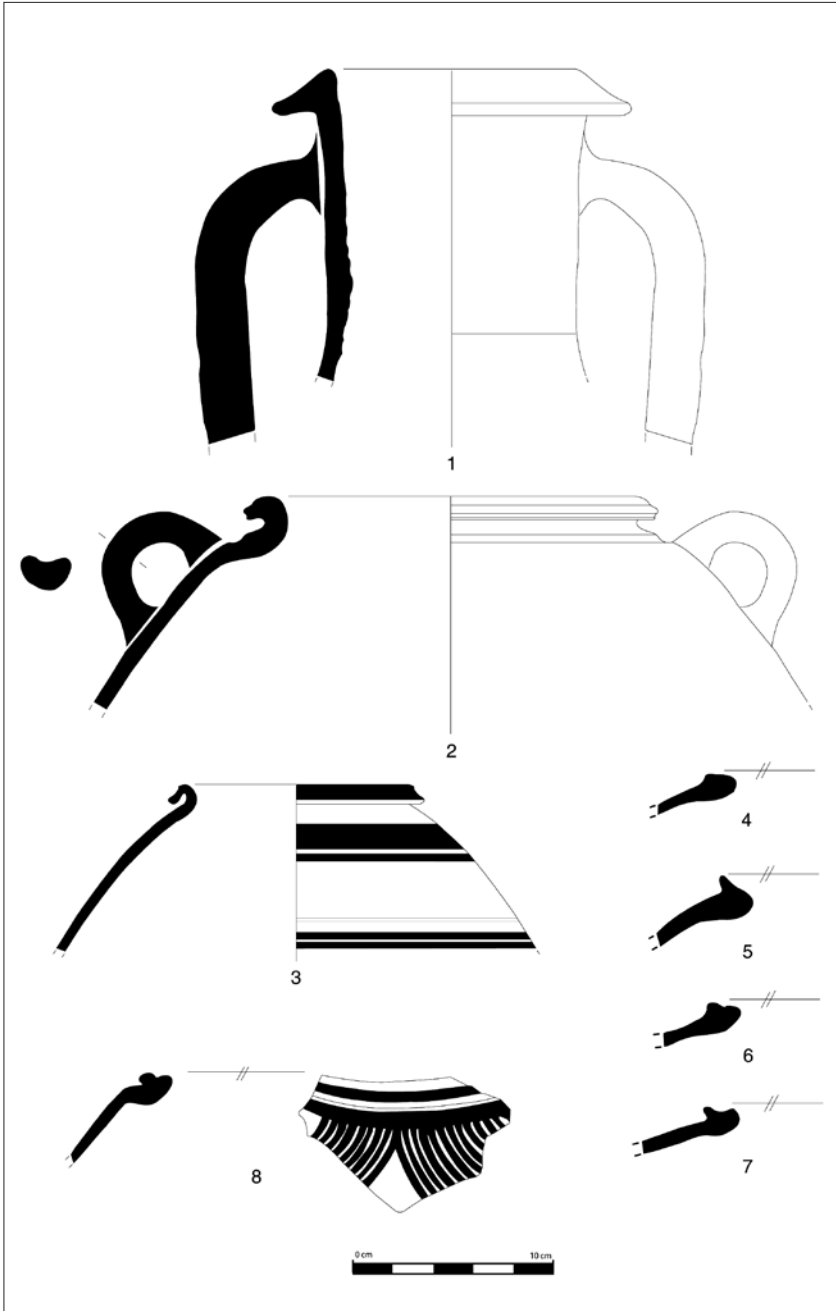

Figura 4. 1, àmfora PE24; 2-3, comunes ibèriques; 4-7, àmfores ibèriques; 8, comuna ibèrica pintada.

El poblat ibèric sembla tenir l'origen, com a mínim, a partir del segle IV aC, tal i com demostrà l'estudi la ceràmica de vernís negre realitzada per Ester Ramon (1992). Les importacions àtiques, escassament documentades als jaciments coneguts a la comarca, juntament amb altres produccions característiques del segle III aC, indiquen un cert prestigi i segurament una posició hegemònica respecte a la resta dels jaciments de la comarca. Per altra banda, la presència abundant de recipients ibèrics, tant manufacturats a torn com a mà, indiquen un densitat important de població. En especial és significativa la gran quantitat d'àmfores ibèriques, les quals es presenten amb una gran varietat de variants pel que fa a les vores. El moment d'abandó definitiu del jaciment sembla situar-se cap a mitjans del segle II aC. La presència de ceràmica itàlica del tipus campanià indiquen una incipient dinàmica comercial amb els romans durant els primers moments d'ocupació romana de l'àrea i, sens dubte, aquest contacte es realitza a través de la ciutat de Cese/Tarraco (Otiña-Ruíz de Arbulo, 2000).

Les estructures arquitectòniques d'aquesta fase són molt semblants a les documentades en tots els jaciments ibèrics coneguts a la regió i segueixen el patró bàsic de sòcol de pedres amb alçat de tovot o tapiera, compartint parets mitgeres, amb paviment de terra fortament compactada amb llars de foc situades aproximadament al centre de l'àmbit (Otiña, 1998). Crida l'atenció la transformació que pateix el turó per tal de construir les cases d'aquest període. Aquest fet, possiblement degut a un elevat grau de pendent als vessants del Pla, a la vegada serveix per guanyar espai útil al turó, així com organitzar la xarxa urbana del poblat. No tenim evidències de com devia ser aquesta xarxa urbana, però és lògic pensar que podria ser radial, amb carrers en diferents nivells als quals s'obririen les portes.

Bibliografia

- DURÁN, M.; HIDALGO, G.; OTIÑA, P. (2002). "El poblado ibérico del Turó de les Maleses (Montcada i Reixac, Barcelona)". *Bolskan. Revista de Arqueologia oscense* (Osca), 19 (XXVII Congreso Nacional de Arqueología), p. 177-184.
- ESPELT, J. (1985). "Al bell cim del Pla de Santa Bàrbara". *Espitllera. Revista d'informació montblanquina* (Montblanc), 48, p. 40.
- LAMBOGLIA, N. (1952). "Per una classificazione preliminare della ceramica campana". Dins: *I Congresso Internazionale di Studi Liguri*. Bordighera, p. 139-206.
- MOLERA, S.; OLLÉ, A.; OTIÑA, P.; VERGÈS, J.M.; ZARAGOZA, J. (2000). "L'Era del Castell (El Catllar, Tarragonès). Un assentament de la Primera Edat del Ferro al Camp de Tarragona". *Tribuna d'Arqueologia 1997-1998* (Barcelona), p. 7-17.
- MOREL, J.P. (1981). *La céramique campanienne: les formes*. Roma. 2 vols.

- OLLÉ, A.; OTIÑA, P.; VALLVERDÚ, J. (1998). “Una terracota ibèrica procedent de la Selva del Camp (Baix Camp)”. *Butlletí Arqueològic* (Tarragona), 19-20, p. 27-40.
- OTIÑA, P. (1998). “Els íbers al Camp de Tarragona”. *Kesse* (Tarragona), 26, p. 8-13.
- (2001). “Les restes ceràmiques del mas de Fau”. *Estudis Alcoverencs* (Alcover), 95, p. 4-7.
- OTIÑA, P.; RUIZ DE ARBULO, J. (2000). “De Cese a Tarraco. Evidencias y reflexiones sobre la Tarragona ibèrica y el proceso de romanización”. *Empúries* (Barcelona), 52, p. 107-136.
- RAMON, E. (1992). “Les ceràmiques de vernís negre del poblal ibèric del Pla de Santa Bàrbara (Montblanc)”. *Aplec de Treballs* (Montblanc), 10, p. 117-141.
- RAMÓN, J. (1991). *Las ánforas púnicas de Ibiza*. Eivissa.
- VILASECA, Ll. (1968). “Notas de arqueología de Cataluña y Baleares”. *Ampurias* (Barcelona), XXX, p. 348-365.

Dades de l'estudi

Rebuda, març 2007; acceptació, abril 2007; supervisió, Maties Solé.